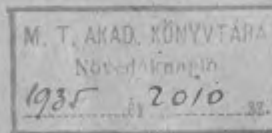

Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban.

Dékány István I. tagtól.

1. A tudományok jelen kritikus helyzete. A tudományelmélet kultúrpolitikai vonatkozása. Az egység szempontja. 2. A történettudomány és a szociológia viszonya. 3. A valóságtudományi jelleg kifejtésének nehézségei. 4. A valóság- és normatívtudományi jelleg keveredése az államtudományokban. 5. A normatívtudományok a tudományelmélet alapvázlatában. 6. A jogi norma minősége s a jogtudomány elméletének problémája. 7. A többi instrumentális tudományok. 8. A mentális habitusok formái. A kultúrpolitika jelentősége a tudomány-összefüggés intézményessé-tételében.

1. A tudományok fejlődésében oly krízis vonul el előttünk, amely váratlanságában, valamint arányaiban felülmúlja a történeti életben eddig található méreteket. A fejlődésben eddig is voltak stagnálások, sőt visszaesések, de az, ami ma fenyegeti a kultúrát, jellemében eltér a régi fejlődéskrizisektől. Nemcsak a tudományos gondolattermelés redukálódik egyre, hanem — sajnos, de tagadhatatlan tény — a közönségnek a tudományokba vetett hite is csökkenőben van. Nem minden tudomány hanyatlása jár súlyos gyakorlati következményekkel is. A csillagászat fejlődésének megakadást a kultúremberiség, úgy vélem, megrázkódás nélkül meg-megbirja. Az ékiratos szövegek megfejtésének ideiglenes fel-függesztődése nem fogja súlyosan érinteni kultúránkat. De nem így áll a dolog a szellemi tudományokra nézve, melyek emberi éntünket analizálják; nem így áll a jogra, az államtanra, a közgazdaságtanra stb., mert ezek, az ember társadalmi *életösszefüggéseit* boncolják, s írják elő új életindulások kereteit. Nem így áll a történelemre, mert a történelmi kutatások elmaradása az ember történeti énjének, de egyúttal *jövőről való tudatának* elhomályosulását is magával fogja hozni. A tudományos fejlődés elmaradása kétségtelenül legsúlyosabb

— *más alternatíva hiányában* — egyszerűen áttolódott a normatív oldalra, amivel nem oldották meg a kérdést. A jogbölcselek unisono megnyugodni látszottak a normatív tudományjellemben, s erre merült fel a sokat vitatott kérdés a jog- és erkölcs viszonyára nézve.¹

A két tudomány-csoportról szóló elmélettel oda kellett jutnunk, hogy a „politikákat” is mind a „normatív oldalra” kellett átutalunk, minő a *szociálpolitika* (gazdaság- és kultúrpolitika stb.), s általában mindama társadalomtudományokat, amelyek nem voltak valóságtudományok, az a sors érte, hogy rövid úton áttolták „a” másik oldalra, a normatív tudományok csoportjába, s ez sajnos, differenciálatlanságok mesterséges konzerválását jelentette. Két pólus felé gravitáltatni az összes társadalomtudományokat csak addig látszik lehetségesnek, ameddig nem ismerjük azok tulajdonképeni jellemét, főproblémáik szerkezetét. E téren tovább kell mennünk egy mélyebb tudományelméleti elemzés árán, mely felkutatja a két póluson túl található további tudományos szerkezeteket is. Arra a pontra jutottunk, hogy felvázoljuk a tudományelmélet amaz alapvonalait, melyre több évi vizsgálódásunk vezetett, röviden megjelölve a végeredményeket annyiban, amennyiben ez e rövid előadás keretében lehetségessé válhat.

II.

A tudományok nem valamely logikai terv alkotásai, hanem történeti alakulatok. Valamennyien megőrzik nyomait az illető korszak érdeklődéshullámainak, mely korból eredtek, melyben kiforrottak, némely ponton „vadon nőttek”, amorf képződmények, olykor pusztán gyakorlati célú konglomerátumok; tehát nem osztályozhatók. Nem jelenti azonban ez mégsem azt, hogy pusztán ténylegességi állapotuk érvényes és normális állapotként vizsgálható.² Minden tudomány a maga normális

¹ V. ö. irodalmunkban is a legújabb két dolgozatot, Moór Gy. *Recht, Macht, Moral* (Fer. Józs. tud. egyet. tud. közl. 1922) és Ruber J. *Erkölc és jog.* (M. Jogi Sz. Ktára, I.), 1920.

² Becher kérdésfeltevése tehát hiányos, sőt téves, amidőn kutatás-célja „sozusagen eine vergleichende Anatomie der Wissenschaften”.

tengelyétől való elhajlásai dacára is vizsgálható tudományelméletileg, mert felismerhető a maga gravitációs iránypontja, mely felé formáit keresi, melyhez eljutva azt meg is találja, abban a *maga* tudományos szerkezetét ismeri fel.

Két, diszparát természetű sarkpont áll a vizsgálódás lehetőségeiként, nem miként a pozitivizmus állítja, egy: a valóság, hanem a valóság és az érték. Ehhez képest kétféle kiinduláspont lehetséges, az egyiknek azonban prioritása van, s ez *nem* a valóság. A valóság értéknéma állásponton megközelíthetetlen: a tudománynak *még valóságtudományi kiindulásában is* az érték szempontja az első. Egy sajátos kettősség ugyanis mindjárt elénk áll.

Láttuk, megnyugodtak a tudományfajok *két* csoportra való osztásában, ámde ezzel két, *izolált* világ áll elénk. A kettő között kapcsolatok vannak, e kapcsolatokat pedig akkor találjuk meg, amidőn megteszünk egy döntő lépést: feltaláljuk *a valóságtudományi probléma értékoldalát, de amely nem gyakorlat és feltaláljuk a normatív tudományi probléma valóság- oldalát, de amely nem elmélet.* Eddigélé sajnosan azonosították az elméleti problémát a valóságtudományival — a maga egészében s a normatív problémát a gyakorlati problémafelállítással — ismét a maga egészében, ami mindkét esetben hézagot vont maga után. Hogy fejtegetésünk, főképp a szűkességessé váló mesterszavak követhetők legyenek, felvázoljuk a rendszer képét, melyben a két pólus, s a kettő közé elhelyezkedő nem két, hanem négy tudomány fel van tüntetve:

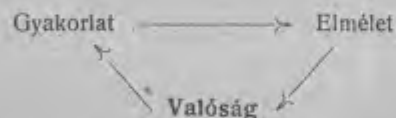

A csupán kétféle probléma, az érték- és valóságtudományi probléma, ellentétét mi is megőrizzük, az uralkodó elmélet ellentétbehozó vonását mi sem tagadjuk, az egyes tudományos szerkezetek *kapcsolódását* mégis új alapon kell kifejtenuk.

A valóság- és normatív tudományok között nem egy, hanem *kétféle* kapcsolat lehetséges. Vázlatunkban a tudományok bizonyos irányjelzéssel (nyilakkal) kapcsolatosak, miután egy lényeges tény kiemelése szükségesnek bizonyul. Ezzel mindenekelőtt megfordítjuk azt a kiinduláspontot, melyet a XIX. század pozitívizmusa gyökereztetett belénk, hogy t. i. kiindulnunk általában és mindenütt a valóság problémájából kell. A pozitívizmus elnémitotta a tudományok összefüggésében az *értékből*-kiindulás szempontját, s úgy állította fel a tudományok lehetséges kapcsolódását, hogy a valóságtudományokból, azaz az elméleti oldalról azonnal átcsaphatunk a gyakorlati oldalra ilyképen:

A pragmatizmus viszont ennek megfordítását igyekezett elérni. Míg a pozitívizmus azt vélte, hogy a valóságtudományokból *közvetlenül* átjutunk a *gyakorlat* oldalára, addig a pragmatizmus úgy vélte, hogy a gyakorlat vezet az elméletre, mint e fordított ábrában:

Mind a két felfogással mereven szakítanunk kell, mint amely a tudományok egymáshoz való kapcsolódását — mely egyébként amaz idők kultúrpolitikájára is mélyen rányomta bélyegét — hamisan és lényeges hiánnyal tünteti fel. Ez állapot remediuma a XIX. század végén újraéledő idealizmus tanítása (mely a tudományok elméletébe mind a mellett teljes világossággal ma sem jutott be): *az érték centrális jelentőségének és prioritásának felismerése*. Az értékhorozó elme e téren nem mondhat le jogairól, az emberi elme a maga *spontán aktivitásának s belső formáinak tudatában, mint minden tudomány kiinduló pontja áll előttünk*. Minden tudomány, s ezzel

az összes társadalomtudományok is ez idealisztikus alapmeglátást tartoznak követni, s felismerni amaz aktivitást kétféle formában: 1. elméleti és 2. gyakorlati értékformákban.

A tudományoknak e szerint kétféle oldala látható a vízszintes síkon: az *elméleti* s a *gyakorlati* oldala, de egyben hozzáfűzzük, mit már az előző, pozitívista és pragmatista álláspontnál lényeges hiányként jegyeztünk fel, hogy a függőleges dimenzióban is találunk két oldalt: egy *valóság*-oldalt s egy *érték*-oldalt.

Hogy mi a *valóságtudomány*, kifejtünk nem szükséges; indokolt azonban a *szelektív tudomány* alapszempontjának megjelölése. A valóságtudományi kiindulásra nézve sokáig az a nézet uralkodott a kutató gondolatában latens elemként, hogy valójában a tényeket a valóság közepett csupán le kell olvasnunk, s azok kapcsolatait megállapítanunk. Mind a mellett akadtak oly „elvinek“ érzett problémák, melyek a kutatás *előtt is* már tisztázandóknak látszottak (az avatatlan kutató hol „ismerettani“, hol éppen közönségesen „módszertani“ alapvetésről volt hajlandó beszélni). Ez más tudományfajra utal: a szelektív tudományokra, melyeknek feladata alapvetés a lényeg megállapítására nézve. A formális logika vajmi keveset tud mondani egy speciális diszciplína tárgyi lényege felől s csak azt hangsúlyozza, illetve írja elő, *hogy* a lényegyet kutatni kell. Hogy azonban *mi* a lényeg (speciális diszciplína tárgyánál), arra nézve fel kell ismernünk, hogy *azt külön az egyes valóságtudományok fölött álló szelektív tudományok határozzák meg*, mely meghatározás a fennálló gyakorlatban magában az illető speciális *valóságtudományban* történt és pedig egy, a valóságra, az adottra történő puszta hivatkozással. Ha pedig e meghatározás külön feladatnak tűnt fel, a specialista kutató rendszerint az illető tudomány „filozófiájáról“ szokott volt beszélni, mert ebben, igen helyesen, filozófiai iskolázottság szükségét ismerte fel.

Valójában a lényegmegismerés bizonyos mértékig *megelőzi a valóságtudományt, empirikus részletkutatást*. A valóság elemeit s kapcsolatait keresnünk kell elvi háttérben, azonban, ez nem pszichologizmusra vezető puszta „keresés“, hanem bizonyos *elméleti* értékre vonatkozó tevékenység. Fel kell

ismernünk, hogy a valóság felé egy, *rendezettségben s objektív érvényességben kidolgozott hálózata fordul a szelektív principiumoknak*. Hogy e tudományfaj pl. a történetelméletben, a jogelméletben, társadalomelméletben már mind világosabban csoportosítja problémáit s önállósítja is, mint jobbára „filozófiai” jellegű feladatot, egyre jobban látható. (A szelektív szó maga csak a lényeg „kiválasztására” utal, e tudomány-szerkezetnek azonban ez nem egyetlen, hanem csupán középonti problémáját teszi ki.)

Minden kutató tapasztalta, hogy itt a kérdés *föltevése*nek sajátos eleme jelentkezik. Kutatni óhajtjuk pl. a „társadalmi” élet folyamatait, ámde — ami nem időbeli, sem nem valamely didaktikai *prioritás*, hanem logikai, illetve tudományelméleti — *előbb* kell tudnunk azt, hogy mik a társadalom lényeges határozományai.¹ Vizsgálódunk pl. jogelméleti (jogfilozófiai) körben, de minden empirikus megállapítást megelőző a jog lényeges határozományainak problémája. A *speciális tárgy ily lényeges határozományait kutató vizsgálódás önálló természetét* nem egy kutató, ki filozófiai iskolázottsággal bír, mind világosabban kénytelen észrevenni; látja, hogy e feladatok különös, speciális természetű megoldást kívánnak, s nem szórhatók szét az empirikus részletmegoldások közé. Elsősorban pedig azért nem, mert ama *kérdésföltevés* problémáját az illető speciális valóságtudomány *már fölteszi*.

Kétségtelennek látszik előttünk az, hogy a kutató tudatában mindjobban ki fog emelkedni a lényegkutatás s az egyes, empirikus ténymegállapítások elvi különbsége, idővel mindjobban ki fog domborodni oly tárgy rész, mely nem más, mint egy, a specializált diszciplínák felé konkretizált „usiologia”.

¹ A kutatás gyakorlata közben a kutató nem gondol e problémafordulatra. Gondolata ez: a valóság elé lépek, vizsgálom „a társadalom” életét, jellemét, összefüggéseit. S hogy *mi* a társadalom, arra nézve részben a közgondolkodás, részben a már meglévő tudományos tételek igazítják útba a kutatót — gyakorlatilag. Az elméleti „útbaigazítás” mégis hiányzik, s ez más probléma; mert *mielőtt* a „társadalmi” valóság elé lépek, hogy empirikus megállapításokat tegyek, tudnom kell, mi alapon *minősít*ek ily jelenségeket ép „társadalmi”-nak.

Ennyit elégnek kell tartanunk, ha teljes megvilágítást e rövid előadásunk még nem tartalmaz is ez alkalommal a *valóságtudományok értékoldaláról*, a valóságprobléma emez elméleti alapjáról, mivel behatóbb tárgyalása messze túllépné ez előadás kereteit.

Tudományelméleti vizsgálódásunknak próbakövét a következő tudományoldalon óhajtjuk letenni — példakép — egy gyakorlati súllyal elénk táruló problémánál, melyre a figyelmet annak mai, homályos problémaállása eleve felhívja: a jogtudomány problémájánál.²

III.

6. Mielőtt a jog problémájáról szólnánk, előre le kell szögeznünk, hogy jogtudományon nem érthetjük egyedül azt, amely főiskoláinkon ily néven (kevés kivétellel: a jogbölcseletet kivételnek véve) uralkodik. Az a jogtudomány, mely a praxisban, a köznapi jogtudományi átlagos vizsgálódásokban jelentkezik, nem a teljes jogtudomány, hanem ennek egy része, mely *rendező jogtudománynak* mondható.³ Az a jogtudomány, mely az előbbinek gyakorlati súlyában s jogos problematikájában való meghagyása *mellett* előttünk a teljes probléma föltevésű jogtudomány, nem merül ki a fennálló jog feldolgozásában, nem egy egyeztetéseket kereső jogfilológia, „Erkennen des schon einmal Erkannten” (Boeckh után Stammler), nem pusztá tételmagyarázat, nem jogalkalmazásra való előgyakorlat, hanem ennél valamivel tágabb: *alkotó jogtudomány*. Emez, a szó általános értelmében vett, normatív irányú kuta-

¹ Sajnálatos körülmény, hogy az *összes* társadalomtudományok tudományelméletével eddig külön a speciális diszciplínák képviselőjének kellett — ad hoc — foglalkoznia. Két esetre hivatkozom, ahol látható ama nagy nehézség, mely akár egy jól látni tudó jogfilozófus, akár egy büntetőjogász elé mered, amikor a maguk szakjában lényegesen túlmenő *tudományelmélet* kérdését mégis kénytelenek a maguk érdekében felvenni; az egyik Radbruch, *Grundzüge der Rechtsphilosophie*, 1914., a másik a königsbergi professzor nem egy kezdeményezést tartalmazó legújabb munkája: W. Sauer, *Grundlagen des Strafrechts*, 1921.

² Stammler: „technische Rechtslehre”-ről beszél.

³ Tehát természetesen korántsem az előbbi nélkül való!

tás — kérdezzük már most — valóban *normatív* jellegű-e?¹ Ha igen, ha a jog maga nem egyéb, mint norma, úgy csupán egy eset lehetséges, az, hogy, elvileg a jogi normák az ethikai elvekből *maradék nélkül* dedukálhatók (így tehát nem valaminő természetjogi kodexből, mert ez utóbbi egy naturalista formulázásban adott *teleologizált* természet-fogalomból kinövesztett fél-ethika). A jogi norma amaz, ethikai dedukció alapján (s nem éppen ez volna a jog „ethizálása“ sem) nem volna egyéb, mint ethikailag verifikált szabály, az ethikai norma pedig tisztán értékelméletileg (axiológiailag) igazolt norma, s így a jogi norma is az volna. Ily alapon eljutnánk a tiszta ethika világalalmához, körülbelül egy, a Platon Államában jelzett állapothoz, mely — elméletben — ideálisnak, mindenestre „tiszta esetnek“ mondható.

Ámde a jogi norma természete nem ilyen. E norma nemcsak axiológiailag igazolt, sőt sokszor nem az, *sőt sokszor nem lehet azzá*. A jogi norma elénk hozza azt a tényezőt, mellyel állandóan számolnunk kell: a társadalmi valóságot. A jog a társadalmi valóságot *de facto* szabályozó hatalom, egy, a realitástól el nem szakadó, nem külön ethikai síkon álló szabálykomplexum. Helyezhető-e arra a tiszta-normatív síkra, ahol a tiszta ethika uralkodik, ahol *minden* köteles magát axiológiailag (és csakis axiológiailag!) igazolni? A jogi normák nem esnek egybe az ethikai normákkal, de nem is szakadnak el azoktól. Függenek tőlük annyiban, amennyiben *követelmény* marad az, hogy lehetőleg minden jogi norma legyen egyszerismind axiológiailag verifikált *is*. Hipothetikus és ideális eset ez, s ezzel a függésbehozattal a jogi normák *egyik* oldalát meg lehet világítani.

A jogi normák tana, azaz a jogtudomány — mondják egybehangzóan a jogbölcselek — *normatív* tudomány, s ezt

¹ Stammlernél van bizonyos ingadozás, különösen a *Die Lehre von dem richtigen Rechte* (1902) elején. A problémaföltevésben teljes világosságig nem jut el. — Továbbhaladást követel a probléma föltevésében Bonucci is: *Kritik des positiven Rechts als Aufgabe der Rechtswissenschaft*. (Arch. f. Rechts- u. Wirtschaftsphilos. 7. köt.) figyelemre-méltó módon.

revideálnunk kell. Ki kell fejtenünk, mennyire más az, hogy egy problémát „normatív“ problémának tartunk s más, ha arról csak annyit koncedálunk, hogy — a fentebbi táblázat nyelvén — a „gyakorlati oldalon“ van.

A jogalkotás könnyű volna, ha a jogtételeket ethikai szabályokból le lehetne vezetni. Ez ethikai értelemben ideális jog, helyes jog volna, de nem volna *minden* értelemben helyes jog. A helyes jog kelléke nemcsak az axiológiai verifikálhatóság, hanem ennél több (illetve kevesebb). A jogszabály nem volna jogszabály az esetben, ha az teljes egészében valóságközömbös maradna. Az gyakorlati érvényesülést keres, egy mögötte álló államerőt. Az államerő pedig factum, s minden gyökerével a valóság talajába kapaszkodik, a valóság követelményeképp nő ki a történet talajából. A jogszabály nem norma,¹ t. i. nem norma oly értelemben, amint normának mondjuk az ethikai szabályt. A jog: imperativus, melynek 1. érvényesülnie kell, 2. aktuális hatással kell bírnia, bizonyos területen, illetve bizonyos jogalanyokra nézve, minderről nem mondhat le, de ezzel a következmény az lesz, hogy ama „norma“-val *együtt* fel kell vetnünk egy valóságtudományi problémát: a valóságos államerő kérdését, mert amaz imperativus *kell, hogy a valóságosan adott államerővel adaequat* legyen. Hogy a jogi norma „érvényes“-e,² az igen különböző probléma-föltevést jelent, axiológiait, jogalkalmazásbeli és valóságtudományi feltevést. Ez utóbbi formájában oly „érvényesülő“ imperativus, mely életformáló agens: a társadalmi és pedig rendezett együttélés *eszköze*, mely utóbbi valóságtudományilag, *nemcsak* axiológiailag igazolható szabálytartalmat jelent. A jogi imperativus, mint szabálytartalom, egy koncentrált társadalmi erő: *az államerő függvénye*, s. így a jogi imperativus „igazolásánál“ *mindig fel kell vetnünk egy valóságtudományi nézőpontot: a jogi normákhoz kellő adaequat államerő kérdését*.

¹ Maga a szó természetesen szűkebb és tágabb értelemben vehető. Ez utóbbi értelemben természetesen jogi „normáról“ mindig beszélhetünk. A normákra vonatkozólag v. ö. dolgozatunkat: *A társadalmi normák problémája és a mai jogbölcselet*. Athenaeum, 1922. évf.

² A német *Geltung* szó kitűnően alkalmas zavarokat hozni létre e téren.

Oly szabálytartalomról van tehát szó, amely magát igazolni tartozik valóságtudományilag is, azaz a jogtudomány (melyet normatívnak tartanak) megoldásaiban függ a szociológia állásától (közelebbről az államszociológiától) is, melyen tiszta valóságtudományt kell értenünk.

Ily alapon juthatunk el ahhoz, hogy az alkotó jogtudományt most már a tulajdonképeni *normatív* tudományoktól elválasszuk, s kimondjuk, hogy oly tudomány, mely ép a normatív és a valóságtudomány között álló „instrumentális tudományok”¹ közé tartozik. Ez a tudmányszerkezet jellemében ép azáltal adható meg, hogy míg az ethika normatív tudomány és független a valóságtudományi szemponttól, addig az instrumentális tudomány, minő a jogtudomány, nem vágható el a valóságtudományoktól, az „általános” szociológiától, mely *sui generis* valóságtudomány.

Nem hozható pedig *ellentétbe* sem a valóságtudományokkal, mint amaz ismertetett, régebbi tudományelmélet alapján szükségképen adódott. Az instrumentális tudományok *nem hozhatók függésbe egyedül az etikától* (általában a tiszta normatív tudományoktól) sem. Azzal, hogy az eme tudmányszerkezetben alkotott „instrumentális normák” a tényleges érvényesülés szempontjáról nem mondhatnak le, nem különállóvá, izolálttá lesz az illető tudomány, hanem ép *kapcsolatba* jut.

A normatívnak valóság felé való kapcsolása eddig mint a relativizmus törekvése ismeretes. Vajjon ez a relativizmus, mint „veszély” fenyegeti-e ezeket a tudományfajokat? Távoloról sem így áll a dolog, sőt a relativizmust a mondott rendszer útján, hogy úgy mondjam lokalizáljuk.

A relativizmus árnyékának sem szabad beleesnie az ethika birodalmába. A relativizmus elleni nagy harc az ethika részéről a legjogosabb,² mert hiszen abban állott éppen a probléma, hogy maga az ethika le ne csússzék az instrumentális tudományok síkjára. Maga a relativizmus-mentes ethika

¹ Nem tévesztendő össze a „technikákkal”!

² Ld. Pauler, *Az ethikai megismerés természete*. Budapest, 1907. 27. lk.

ezáltal lehet *valóban* normatív tudomány, ezáltal válhat tisztán axiológiai normákat verifikálónvá, ha *más* tudományok számára a valóságtudományi kapcsolódásból folyó szempontokat teljességgel átengedi. A tudományok — reméljük — ezáltal fognak differenciálódni, öntudatos formákhoz jutni.

7. A jogszabály példáján bemutattuk az eszköz-jellegű, instrumentális szabály példáját, s ezzel az instrumentális tudományok jellemét. Ily alapon most már kész következmény gyanánt áll elénk a jogtudományon kívül található többi instrumentális tudományok jellemzése, melyek között elsősorban a legáltalánosabbal, a *szociálpolitikával* foglalkozhatunk. E szóban figyelmünket felhívja a szóösszetételben jelentkező „politika” szó, (mint a gazdaságpolitika, kultúrpolitika szóokban is), mely nem a „polis” (állam) szóval van — *mai* értelme szerint — kapcsolatban (az államí vonatkozás legfeljebb csak esetleges), hanem mindama „politikák” nem mások, mint *jelzései az illető tudomány instrumentális tudmányszerkezetének*.

A társadalomtudományok között ilyenek találtuk a jogtudományt; a jog (rövid formulázásban) az állam behatását jelenti a társadalomra; ezzel szemben a szociálpolitika jelenti a társadalom önszervezését speciálisan állami behatás *nélkül*. Mivel a társadalom a tágabb fogalom az állammal szemben, azt mondhatnók, hogy az utóbbi magában foglalja az előbbit is; ez a szubszumció azonban, úgy véljük, nem sokat jelent. Figyelmünket mindazáltal felhívja az állam és társadalom fogalmi különbsége arra, hogy az instrumentális tudományokban két csoportot különböztessünk meg. Nem helyes, (mint az a régi értelemben vett „politikában” gyakori) a társadalmat és államot mereven *szembeállítani*. Ily szembeállításban az „állami” és „nem-állami” oly merev szembeállítás, amit ama tudományok kettéosztásában el kell kerülnünk, azaz beszélhetünk *államközpontú* és *nem-államközpontú* diszciplínákról,¹ jelezve ezzel

¹ A nem-államközpontú diszciplínákban tehát az állammal kapcsolatos kérdések teljességükben *nem hiányoznak* — ez mesterkélt és valóságtorzító volna, — csupán az állam *középponti* problémaszerepe szűnik meg.

ma a szociológia terén. Míg a csillagászati ismeretek haladásának megállása *elméleti* stagnálás, a szociológiai ismeretek megállása több, mert egy újabb astrológia felé vezet, a társadalmi összefüggések elforzítása, egy pseudo-szociológia s a társadalompolitikai dilettantizmus veszélye fog utána bekövetkezni egy, a réginél már sokkal bonyolultabb társadalomszerkezetre nézve.

A hirtelen beálló tudománykrízisnek okai a XIX. századból, annak egyoldalú tudománypolitikájából (vagy tudománypolitikátlanságából) erednek. E század gyors kultúrtermése *kivételes*, mert egy, a népesség számához képest kiválóan készlet-gazdag század eredménye — ugyanazon ok hat itt, mely Európa lakosságának roppant megsaporodását, az átlagos életkényelem emelkedését, a technikai berendezettség finomodását, a művészetek lendületét stb. mozdította elő. A világháború, mely nem várt gyorsaságú készlet-lefogyást jelentett, egyszerre megcsökkentette a tudományos célokra fordítható dividendát, s most nem haladhatunk a régi alapokon. Ma *regeneratív* célokra kell lekötőnünk azt, ami egykor a tudományos *produktivitás* emelésére szolgált.

Mindebből parancsoló szükség gyanánt áll elő az, hogy *új tudománypolitika* felé orientálódjunk, amely szellemi téren a réginél hathatósabb energia-gazdálkodás útján iparkodik a szenvedő, szociális bajokban sínylő embernek lenni szolgálatára. A szellemi energiák terén való gazdaságosság pedig hiányos volt a múltban, mert a tudományok egységes összeépítése helyett a specializmus megkötöttségére uralkodott. Mint tudománypolitikai elv, a specializmus égyeduralkodó volt a XIX. században; ma ez elvet ki kell egészítenünk. Ez elv liberalisztikus, laissez faire elv a tudománypolitikában, mely az invenciónak kétségtelenül kedvez és következménye a munkamegosztás szükségének, de sajnos, nem egyenes előkészítője a tudós munka *gazdaságosságának*. Amaz elv aránytalanságra, s könnyen a kutatói energiák szétszóródására vezet. Kiegészítése kétféle irányban lehetséges: 1. a tudományok nagyobb *egysége* felé; 2. a fejlődés gyakorlati követelményei felé való nagyobb *kapcsolat* által. Midőn ezekre bevezetéskép reámutattam, arra óhajtom a figyelmet felhívni, hogy a kultúr-

munka gazdaságosságának ama céljai felé még eddigelé igénybe nem vettünk egy új diszciplinát, a *tudomány elméletét*, holott e szinte életközömbösnek látszó diszciplína a legszorosabb kapcsolatban áll magával a gyakorlati tendenciájú kultúrpolitikával. A tudományok egységes összefüggését a tudományelméletben alapozzuk meg, ez egység, s az életre vonatkozás kultúrpolitikai érték, mint azt jelen alkalommal a társadalomtudományok összességére nézve szeretném igazolni.

2. A XIX. század folyamán általánosnak mutatkozik az átfogó szintézisre és filozófiai tudatosságra törekvő tendencia két tudományban: a filozófiában és a szociológiában. A szociológia a szintézis tekintetében a leghatározottabb programmal indult útjára. A többi, *speciális* társadalomtudományok középett a szintézis jogait hangsúlyozta azok nem csekély közömbössége mellett. Ámbár a szintézis elvét következetesen hangsúlyozta, mégsem tudta azt a maga területén kétségtől mentesen biztosítani, s nem is tudja mindaddig, *amíg szilárd tudományelméleti alapra nem képes helyezkedni*. A szociológia küzdelmet jelent az ellen, hogy az ösztudományt, az ismeretek *rendezett* egységét, kisajátítsa a mozaik tudás. A szétesés veszélyének ellenszere egy átfogó tudományelméleti szisztéma, *mely megállapítja a lehetséges egyes tudománystruktúrákat*, amely feladat *intern* tudományelméleti feladat, külön *egyes* tudmányszerkezetek elemzése, *de megadja a különböző tudmányszerkezetekből fakadó kapcsolatok lehetőségét is*, az *extern* tudományelméleti alapvetést. Ennek a tudományelméleti feladatnak *lehetőségét* óhajtluk előadni a társadalomtudományokra nézve.

I.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a tudományok *tárgy* szerinti elválasztása lehetetlen tudmányszerkezeti nézőpontok hozzájárulása nélkül.

Két, tárgyában közeli rokonságban álló diszciplinában, *a történelem és a szociológia viszonyában* szemlélhető ez a legvilágosabban. A történelem vizsgálja ugyanis *az emberi életösszefüggést* konkrét (történeti) *idősor* rendjében. A törté-

azt, hogy itt csupán a probléma *súlypontja tolódik át* az államra az egyik oldalról.

Az instrumentális társadalomtudományokat így módon a következő módon különíthetjük el tartalmát igen rövid (töredékes) problémajelzésben adva:

Instrumentális társadalomtudományok:

Államközpontúak.	Nem-államközpontúak.
1. <i>A jogtudomány</i> (az állam hatása a társadalomra).	1. <i>A szociálpolitika</i> (a társadalom önfejlesztésének elvei általánosan).
2. <i>Az állampolitika</i> (az állam önfejlesztésének irányelvei: általánosan).	2. <i>A gazdaságpolitika</i> (a társadalom önfejlesztésének elvei különösen: materiális-gazdasági szempontból).
3. <i>Állami pénzügypolitika</i> (az állam önfejlesztése különösen: gazdasági szempontból). Stb.	3. <i>A kultúrpolitika</i> (a társadalom önkifejlesztésének elvei különösen: a szellemi spontán energiák ápolásának szempontja).
	4. <i>Népesedéspolitika</i> (a társadalom népbioológiai színvonalának és tagszámának fejlesztése). Stb.

Kitűnik e felosztásból az, hogy az instrumentális tudományok az „állam” és „társadalom” fogalmi *különbségét* kifejezésre juttatják, de nem a régi értelemben vett: „politika” keretében tévesen feltüntetett *ellentétét*. Az állam egyik *szociálmorfológiai* alakulat,¹ s ez az *általánosabb* (szociológiai) síkon még különbségként (speciális szempontként) jelezve nincs.

Felosztásunk csupán néhány instrumentális diszciplinát tüntet fel, melynek sora természetesen *nincs lezárva*, hiszen e tudományok még messzemenőleg differenciálódhatnak a jövőben. Csupán az van kiemelve, hogy van egy-egy „*általá-*

¹ A „szociálmorfológia” szempontjára nézve v. ö. *Társadalomalkotó erők* c. munkánkat.

nosan“ vizsgáló, s ezzel szintetikus diszciplína, melynek találhatók „*speciális*“ feldolgozásai (részlet-diszciplinák).

Végül a kultúrpolitikánál hangsúlyoztuk, hogy az a probléma lényegében a *spontán* kultúrtermő energiák ápolását jelenti,¹ s ezzel gyökeresen eltérünk attól a régi, (Stein Lőrinc-től) különösen eltorzított felfogástól, mely a kultúrpolitikában valaminő állami adminisztratív, tehát csak rendező feladatot lát,² mely így — sajnos tévedéssel — valamiként a „közigazgatástan” fejezetei közé soroztatott.

8. Az instrumentális tudományok kifejlődése korunk legaktuálisabb problémái közé tartozik. A tudományoknak határozott irányban öntudatos szerkezeti elvek szerint kell a jövőben kialakulniuk. *A jelen az instrumentális tudományok szükségét, elháríthatatlan sürgősségét hangsúlyozza*, mert életproblémáink súlyosak. Az értéktudományok (a *tiszta* normatív diszciplinák) itt kapcsolódnak a valóságtudományokkal, itt találunk egymásra tudomány és az élet; mégis tévedés volna azt vélni, hogy *külön* ezek a tudományok önerejükből, a többiek *nélkül* fejlődhetnek.³ Egy tudományelméleti rendszer, minőt az előzőkben felvázolni törekedtünk, egyrésztől azt a célt szolgálja, hogy minden egyes, speciális társadalom-

¹ V. ö. dolgozatunkat: *A kultúrpolitika mivolta és viszonya a szomszédos tudományokhoz*. Athenaeum, 1921.

² Így oda jutunk, mint a „Die Kultur der Gegenwart“ vállalat *Allg. Rechtswissenschaft* c. kötete, ahol egy szerző egy cikkben fogja össze — szerinte rokon — két feladatot: „Polizei und Bildungswesen“!

³ Mi sem gyakoribb nézet nálunk, mint az a feltételezés, hogy lehet a *szociálpolitikát* művelni *szociológia* nélkül is. Ez utóbbi, az analízis természetű, valóságot izekre bontó, elméleti kapcsolásokat kereső *valóságtudomány* több kutató (latens) nézete szerint meglehetősen fölösleges, „puszta elmélet“, amely van vagy nincs, az életre, a gyakorlatra jobbra közömbös. *Szociálpolitikát* — tehát instrumentális-gyakorlati tudományt — óhajtának „elmélet nélkül“. Ez oly elképzelés, mely sajnos, súlyos öncsalódásokra vezetett már a múltban. Hogy a valóságot *átalakíthassuk*, a valóságot *ismerni* kell. Ez vulgáris tétel, ámde ép vulgáris tételekről szoktunk nem egyszer megelégedezni. A társadalmi valóság jövőbeli *alakításáról* van szó a *szociálpolitikában*; e célból pedig elháríthatatlan feladat a *szociológiáé*, mert sajnos, tény az, hogy a társadalmi *valóságot* nem *ismerjük* eléggé, azt csak ilyenek vagy olyannak képzeljük.

tudomány fejlessze ki magában *azt* a tudományszerkezetet, azt a sajátos kutatásjellemet, amely a maga problémája természetének, illetve probléma-felállítása alapelveinek megfelel. A szociológiai tudományok csoportjában *minden egyes* tudományszerkezet megvan, illetve kifejleszhető, de talán kevésbé mondhatjuk el azt, hogy a közöttük lévő *kapcsolódás* is biztosítva van. Azok a tényleges állapotok, melyeket följegyezhetünk, azt mutatják, hogy a legtöbb speciális tudomány nem *egy* elv felé gravitált, hanem két-, sőt háromféle szerkezeti elvet *egyszerre* próbált felszívni magába. Így állott elő az, hogy aligha beszélhetünk eddig oly társadalomtudományról, mely tiszta valóság-, vagy tiszta normatív tudomány.

Kell tiszta valóságtudomány, minő az *általános szociológia* (társadalomelmélet), kell tiszta normatív tudomány, minő az *ethika* (szociáletika), kell tiszta szelektív tudomány, minőnek tekinthetjük a jogelméletet (a jogfilozófia egyik problémakörét), kell tiszta instrumentális tudomány, minő a jogtudomány, a szociálpolitika stb.

Mindezek a tudományok pedig kétségtelenül akkor fogják a legteljesebb eredményeket szolgáltatni, ha egymással *elvíleg rendezett* s nemcsak *ad hoc* létesített kapcsolatba jutnak. E kapcsolatokat nem a véletlen szükség, az egymásra-utaltság momentán érzése, hanem a *tudományelmélet állapítja meg*.

Ebből egy alapvető kultúrpolitikai nézőpont tűnik ki, hogy az elvíleg rendezett tudomány-összefüggéseket nem szabad a liberalisztikus elv, a specializmus esetlegességére bízni, hanem azt *intézményesen* kell lehetőleg biztosítani. Fel-tűnő szükség az, hogy a *kutató erőket kapcsolatba hozzuk*. A tapasztalat pedig azt mutatja, hogy *minden egyes tudományszerkezet párhuzamos a kutatói elme sajátos szerkezetével*. A kutatók sajátos *típusai* jelentkeznek ilyen és olyan szerkezetű tudományokban, akik a maguk tudományfajában korszakalkotó munkát végezhetnek, viszont más tudományszerkezetbe jutva a legtöbbször csak fél munkát mutatnak fel. Az a kutató, ki a tények és oksági kapcsolatok világát vizsgálja, egy *valóság-tudományi gondolkodást* fejleszt ki magában, melytől eltérnie nehéz; s ha normatív síkra tér át vizsgálata közben, itt akarata ellenére is *pozitivistává* fog válni. Az a kutató, aki az instrumen-

tális, gyakorlati vizsgálódásban találja működése középpontját, észrevétlenül *pragmatistává* lesz, ha tisztán elméleti körre tér át vizsgálódása folyamán. Az a kutató pedig, aki a szelektív tudományok „ismerettani,“ „filozófiai“ síkján tevékeny, hajlandó lesz mindent csupán elméleti megoldásúnak látni ott is, ahol az instrumentális tudományok körében már gyakorlati a problémák jelleme. Azok végül, akik a tiszta, axiológiailag igazolt normák, az *ethika*, a *logika* s *esztétika* síkján találják legfontosabb problémáikat, a valóságtudományok körében aligha a valóságot fogják megtalálni, mint inkább annak csupán *ideáltípusú képét*; az instrumentális tudományok körében pedig nem ritkán az érvényesíthetőségtől, a valóságtalaj igényeitől mentes felfogás felé fognak haladni, s a probléma gyakorlati átgondolását nagyon is alsórangú kérdésnek fogják érezni. Minden egyes ily, kutatói, lelki habitus önmagában csak a a részmegoldás, az egyik oldal felé gravitál. De éppen ebből következik, hogy a jövő kultúrpolitikájának kell gondoskodnia a tudományszerkezetek oly kifejlődéséről, hogy ezek találkozzanak is egy organikus egységben. A lelki habitusok ne a „Streit der Fakultäten“ ellentéteit érezzék, hanem a kapcsolódás szükségét, aminek intézményes biztosítása egyik fő célja a mai kultúrpolitikának. Az összes tudományok egységes és elvíleg rendezett összefüggésére kell épülnie a jövő tudománypolitikájának. Minden tudományszerkezet — bár önálló, külön elvi alapú — egy organizmus része, mindegyik egy-egy láncszem, s egynek kibontása káros a tudomány egyetemére nézve.

ténelem *eme* tárgya egyben *tárgya a szociológiának* (társadalomelméletnek) is, csak hogy a társadalomelmélet eltekint a konkrét idősor problémájától, ez benne „általánosságban marad”, felfogásmódja tehát két absztrakción nyugszik: az idő-absztrakt és térabsztrakt felfogáson. Ez a kétféle absztrakció, mint tudományszerkezeti sajátosság, adja kulcsát kezünkbe annak, hogy *általános* szociológiáról beszélhetünk, holott sajnos, eddigelé éppen ez *általános* kérdésföltevést szorította háttérbe egy nem *szociológiai*, hanem *szociálmorfológiai* felfogás, valaminő társadalmi *alakulat* képe (nép, ország), melynek az éppen jellemző zavarokat árasztó vitát köszönjük az „organikus” társadalom- és államfelfogás terén.

Mint a történelem, úgy a szociológia *tárgya* (t. i. *maga a tárgy*) ebben az általános formában adható: emberi életösszefüggés. *Minden egyéb határozmány már belevezet az alakulatok tanába: a szociálmorfológiába.* A közös tárgy történelem- és szociológiában különösen indokolja, hogy a két tudományt *párhuzamosan műveljük.* A szociológia légüressé válik, ha megfosztjuk történeti adatoktól, antiempirikus vázzá lesz, ha magát elszigeteli a *ténygazdag* történeti kutatástól. Viszont azonban a történelem nem fejlődhet ki *szempontgazdagságában*, ha a szociológia mellett közömbösen halad el.

A tényekben leggazdagabb valóságtudományt a szociológia mégis mellőzte; tárgyalási anyagában sokáig inkább az etnográfiaival keresett kapcsolatot, s ámbár ez jogos, sőt igen szükséges, e kapcsolat előtérbe hozta az idői szempontot, (melytől a szociológia *elvileg* absztrahál), a szociológia maga akarta átvenni a *genetikus* jellemet, azaz a *történelem* tudományszerkezeti elvét. Ily irányba gravitált úgy Comte, (aki különösebb tudatosság nélkül a szociológia neve alatt inkább a történetfilozófiát kezdte művelni), valamint Spencer és mások is, a kortársak között csak Schäffle nem, aki általában analitikus tudott maradni. A *dynamique sociale* formájában a szociológia átnyúlt a történetfilozófiába, elhomályosította saját tudományszerkezeti elvét, mely *nem* genetikus, de nem nyúlt át *magához* a történetkutatáshoz empirikus anyagért; a történelem viszont ezzel érezte idegen festnek a szociológiát, sőt vetélytársnak, amely a genetikus tudomány

programját nemcsak elsajátítja, hanem bizonyos mértékben meg is rontja.

3. A történelem és a szociológia egy pontban maradtak következetesen párhuzamosak: a szigorúan empirikus *valóságtudományi kiindulásban*; ez állandó *tendencia* maradt, ha nem is mindig valósággá vált irányzat.

Mindkét tudomány a valóságtudományok síkjáról indul ki, az egyik csak ép kiindul, hogy aztán (mint az a történelemre nézve nem általánosan tudott dolog) a valóságtudományok fölé is emelkedjék. A valóságtudományok *fajai* tekintetében járt nyomokon haladhatunk,¹ s összefüggéseiket a következő csoportosításban látjuk magunk előtt; vannak:

Valóságtudományok:

I. Absztrakt irányúak.

1. Generalizáló tudományok,
2. genetizáló tudományok;

II. Konkrét irányúak.

1. Leíró (deskriptív) tudományok,
2. genetikus (történelmi) tudományok.

Az emberi életösszefüggés problémája közös úgy a történelemben, mint a szociológiában, *közös a tárgy, de nem közös a szempont*, a tudományfaj. A történelem genetikus tudomány, a szociológia (szorosabb értelemben, mint társadalomelmélet) generalizáló. Ott pedig, ahol ugyane tárgynál már a helyi különbözőség szempontja is érvényesül, nem társadalomelmétről, hanem társadalom*leírásról* (szociográfiáról) beszélünk.² E két tudományfaj tehát tisztán valóságtudományi jellemű.

Ámbár a szociológia (társadalomelmélet) tiszta *valóságtudomány*, e jellemét sokáig téves formában hangsúlyozta. A valóságtudományok terén előtte követendő mintául a természettudományok állottak, ennek folytán állandóan reájuk történt hivatkozás. Téves szóval jelölve egy nem téves tendenciát a tudományszerkezetre nézve, „természettudományi módszerről” beszélt megannyi kutató a XIX. században; ezzel azonban bekövetkezett a módszer tényleges zavara, bekövet-

¹ V. ö. irodalmunkban: Pauler Á., *A tudomány fogalma*, M. Filoz. Társ. Közl. 1910. Kornis, *Bevezetés a tudományos gondolkodásba* (A tudomány fogalma és rendszere). Budapest, 1922.

² V. ö. dolgozatunkat: *Geográfia és szociológia*. Budapest, 1922.

kezett, hogy az emberi *szubjektumok* világát *objektiválták*, a pszichikai tényezőt olykor elnémitották, vagy deformálták, darwinista elméletek imperialista beáramlását¹ természetesnek találták, az oksági kutatást szimplifikálták² stb., mint ma már azt mind teljesebb világossággal ismerhetjük fel. Az állam fogalmában is³ jelentkezik mind világosabb problémafelállítás a tekintetben, hogy *tiszta* valóságtudományi felfogás alakuljon ki.

Szóltunk fennebb „genetizáló“ valóságtudományokról is. Ezek nem oly értelemben *genetikus* fejlődésvizsgálatok, mint a történelem, hanem *quasi*-genetikusak. A természettudományokban meghonosodott fejlődésvizsgálatokhoz hasonlóak, azaz *semi-genetikusok* és *semi-generalizálók*, ami által a tudományelméletben nem kevés zavar keletkezett, mert a fogalomalkotás terén itt számos átmenet keletkezik, s ez egyes kutatókat félrevezet, a *genetizáló* tudományfajról a *genetikus* tudományfajra engedvén látszólagos következményeket.⁴ A genetizáló vizsgálatok a *sui generis* történelmi vizsgálat formaelemeiből csak némelyeket vesznek át, időfelfogásuk nem konkrét, hanem szétmosódó, s ebből indulnak ki a társadalomtudományokban is a fejlődés „fokozatairól“ szóló elméletek, minők a Bücher-féle gazdasági fokozatok. Sajnos, kellő történelmi alátámasztást igazában nem is keresnek, úgyhogy e téren találkozunk a hisztorikus a legtöbb történelmes önkénnyel. Sajnos az, hogy e téren induló kísérletek sokáig a szociológia neve alatt történnek, s azt diszkreditálják. Szocialisztikus ideológiákba is bejutnak egyesek, minők az amerikai Morgan-tól ki-

¹ Újabbban még biológusok is óvatosabbak e téren; v. ö. Hertwig *Zur Abwehr des ethischen, des sozialen, des politischen Darwinismus.*² Jena, 1921.

² Utaltunk erre: *Társadalomalkotó erők.* Budapest, 1920.

³ Még H. Kelsen, *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff.* Tübingen, 1922 nem valóságtudományi beidegzésű.

⁴ Már Rickert ráeszmélt (*Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung,*² 1913) ily semihistoriai vizsgálatokra. Újabbban E. Becher (*Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften,* 1922) nemcsak, hogy kevésbé vitte előre a tudományelméleti problémát, de még Rickert intencióinak megértésében sem haladt előre a kívánatos mértékig; sőt nem egyszer Rickert mögé esik vissza problémafelállításában is.

induló genetizáló elméletek, s ez empiria-szegény konstrukciók mind „szociológiai“ feladatoknak tüntettetnek fel. Ezt a genetizáló felfogást, ezt a labilis talajt tudományelméleti szempontból el kell hagynunk, a genetizálás szétfolyó medrében zavaros vizek hömpölyögnek. *Vissza kell térnünk a történet empirikus talajához,* vissza a tényekhez és pedig az igazi, nagyperspektívájú történetírók világa felé!

A valóságtudományok négyféle faja elmosódottan s *igen aránytalanul* fejlődött ki a társadalomtudományok körében; ott, ahol *az igazi genetikus diszciplína:* a történelem, vezérfáklya lehetett volna, torzításokra vezető fél-történelmi, genetizáló felfogást, sajnos, nem egyszer elégnék tartottak. A mérleg a valóságtudományok körében az, hogy a történelmi és a szociológiai-általánosító felfogás egybekeveredett, *tiszta* tudományfajok kialakulása megakadályozódott, de mindez nem irható egyedül a szociológia rovására. A kor maga volt az, amelyben egy ily, széles szintézist célzó tudomány hiába tekintett szét maga körül: *még nem volt tudományelmélet,* melyet a szociológia a maga területére alkalmazhatott volna.

4. Ugyane kialakulatlan állapotról számolhatunk be akkor, amidőn vizsgáljuk most már *a valóság- és normatív tudományok viszonyát* a szociológiai diszciplínák körében. Tévednénk, ha úgy vélnők, hogy a szociológiánál stabilisabbnak gondolt *speciális* társadalomtudományok (az állam- és közgazdaságtan stb.) terén *tiszta* szerkezeti formára való törekvést, s általában nagyobb tudományelméleti öntudatos-ságot tételezhetünk fel. Bár a *valóság- és a normatív-tudományi* nézőpontok elválasztását a leghatározottabb céllá tették,¹ azt eddig sikeresen még nem vitték keresztül! A XIX. század, mely virágkora volt a valóságtudományi nézőpontnak a *természet-tudományok* körében, a társadalmi tudományok² köré-

¹ V. ö. pl. Jellinek, *Allgem. Staatslehre* (3. kiad. 1914) programját, s azt, hogyan viszi ezt keresztül!

² Az imént *szűkebb* értelemben beszéltünk a szociológiáról (valóságtudomány). A „társadalmi tudományok“ (éppúgy, mint a „természet-tudományok“) egy tudománycsoport neve; most más szerkezetre térünk át, s nem volna helyes a „szociológia“ szót ezekre is átvinni, s *több* kör nevévé is téve.

ben nem tudta a valóságtudományi jelleget kialakítani, annak dacára, hogy az „érték“ és „valóság“ elválasztására hangos jel-szó figyelmeztetett. Amint a tények előttünk állanak, konstatálhatjuk, hogy úgy a közgazdaságtanban, mint a politikában¹ még egybekeveredik a kétféle tudományszerkezet, amivel a speciális társadalomtudományok valóságtudományi jellegükben többé-kevésbé deformálódnak.

Bár nem a valóság, hanem *egy ideáltípuson átszűrt valóság* jut be az elméletekbe, a közgazdaságtant mégis öntudatosabbnak találjuk. Tiszta valóságtudományt e téren sem találunk, ami szembeötlő bajok okozója, így a következő tudományokban. a) Az államtan nem a valóságos állammal foglalkozott, hanem egy az elmélet formájában létező jogi festülettel. Az államtan (nem de jure, hanem de facto) felteszi, hogy az államjogi imperatívusok nagyjában *fedik* az államélet tényleges valóságát, holott ez éppen csak egyik ideális eset. Lesiklik a vizsgálódásról számos kérdés, ami a tiszta ténylegesség síkján áll elő; nincs pl. pártelmélet az újabban erősen megdagadt irodalom dacára sem, azaz, hogy a *társadalmi* erők hogyan teremtik és tartják fenn azt a *társadalmilag* koncentrált erőt, mit „állam“-hatalomnak nevezünk, hogy a parlamentarizmus, a *pártszerkezet* és *pártrendszer* minő bonyolult *társadalmi* folyamatok szövedéke, hogy, a parlament mögött álló befolyások (anonim legiszlátív faktorok) munkája minő, alig kerül az analízis homlokterébe; hogy az állam nemcsak minő belpolitikai produktum, hanem bizonyos *külpolitikai erőltényezők függvénye*, homályos marad stb. Az állam politikákban előadott fogalma és funkciója nem fedi a valóság képét, hanem az csak elméleti szülemény, amely bizonyos legiszlátív optimizmus alapján áll; nem az állam képét, hanem az állam valóságtudományilag redukált *ideáltípusát* tartalmazza. Ettől az ideáltípuszó felfogástól a tényleges valóságig nem ritkán hosszú az út. b) A közgazdaságtan szintén

¹ Első tudományelméleti munka e téren nálunk Barabási Kun József, *Bevezetés a politikába*, Budapest, 1916., mely nagyjában üdvös distinkciókat vitt keresztül. (V. ö. megjegyzésünket: *Kjellén államelmélete. Társadalomtudomány*, 1923. évf.)

ideáltípuszó módszerű s nem valóságtudományi.¹ A vizsgálódás kezdetől fogva a gazdasági alapelvvel indul útnak, s már fél-normatív sikra kerül minden azáltal, hogy *sub specie oeconomitatis* a valóságos gazdasági életet úgy vizsgálja, *mintha* amaz elv akadálytalanul, széles vonalon, sőt kizárólagosan érvényesülne. A klasszikus iskola absztrakt *economic man*je nem valóságos valami, hanem éppen ideáltípus. A gazdasági alanyok nem tökéletesen tudatos érdeklények, ilyenek nem redukálhatók, egy szerencsétlen hiperindividualizmus termelte érdeksziché mögött pl. a hatalmi psziché² nem egyszer dominálóbb, mint ahogy az elmélet elképzelni hajlandó.

5. Áttérünk most már a normatív tudományok oldalára, hogy megfigyeljük itt a tudományos szerkezet tiszta, avagy kevert jellemét. Ez utóbbit szintén konstatálhatjuk, mely abból a körülményből eredt, hogy a tudományszerkezetek *egymáshoz való* kapcsolatairól szóló, külső, extern tudományelmélet még fejletlen.

A mai tudományelmélet csak egy kettéosztásban, két ellentétes pólusban látja s tünteti fel a tudományokat, mely dichotímia eredménye a *valóság-* és a *normatív* tudományok többször említett különbsége. *A további differenciációra azonban alig merült fel figyelemreméltó indíték.*

Legvilágosabban mutatja, hogy itt a normatív oldalon még probléma van, a jogtudomány. Amidőn két pólust (valóság — érték) képzeltek el,³ sajátos, akaratlan következmény lett az, hogy a jogtudomány elhelyezésére nézve *már nem is merült fel kétség*. A jogtudomány, mely szintén átment a pozitívizmus korán, most, a pozitívista felfogás megdőlte után

¹ Nem mondjuk ezzel, hogy a valóság- és a normatív tudományi kiindulást már eleve is elhanyagolva találjuk. Sőt a tudatosság terén már üdvös lépéseket látunk; de a tudomány ténylegesen tárgyalt anyagában (pl. az árjelenségekben) még mindig az a kiindulás dominál, melyet a régebbi tudományanyag hagyományoszerűleg követelt meg.

² Az egyéni strukturákra gondolunk, mint Spranger, *Lebensformen*, 1921.

³ E tekintetben feltűnő, mily mereven kapcsolja problémáit e kettéválasztáshoz és csak ehhez az ellentétéhez Kelsen: *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze*. Tübingen, 1911.